

УДК 314.151.3-054.73(=161.1)(497.1)"1920/1941"
316.658(497.1)"1920/1941"

DOI <https://doi.org/10.31212/manjine.2023.25.ziv.119-156>

Милана Живановић*

„НАШИ ИЛИ ЊИХОВИ“: РУСКЕ ИЗБЕГЛИЦЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ЈАВНОСТИ (1920–1941)*

Апстракт: У раду се на основу написа из међуратне штампе, стенографских белешки са седница скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, као и литературе анализира однос југословенске јавности према представницима руске дијаспоре у периоду од њиховог доласка у земљу до почетка Априлског рата 1941. године. Нарочито током првих година боравка придошлица у држави јавно мњење је било подељено по питању руских избеглица, да би потом, од почетка тридесетих година, њиховим већинским интегрисањем у локалну средину у јавности била прихватана реалност – да та групација сачињава део југословенског друштва.

Кључне речи: руске избеглице, емиграција, Русија, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца/Краљевина Југославија, перцепција

---

* Институт за новију историју Србије, Београд,
milana.zivanovic@yahoo.com

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години бр. 451-03-47/2023-01/200016 од 3. 2. 2023.

Революционарни преврат у Русији 1917. године и Грађански рат (1918-1922), који је уследио, одвео је у избеглиштво око 2.000.000 људи.¹ Између 41.000 и 44.000 лица је у пет већих таласа у периоду од 1919. до 1923. године пристигло у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.² У оквиру првог већег таласа који је трајао од маја до краја новембра 1919, у земљу је допутовало око 1600 избеглица. Убрзо по завршетку тог таласа – јануара, односно марта 1920. године, започета је нова евакуација, услед чега се у Краљевину у периоду од пет месеци доселило још око 7000–8000 људи. Од краја октобра до средине новембра 1920. године нове 2053 избеглице су упућене у Краљевину, а већ од краја новембра до краја децембра те године, у наредној евакуацији, око 21.350 лица. У последњем већем таласу (од јуна до новембра 1921, фебруара 1922. и маја 1923) у земљу је пристигло око 11.500 људи, углавном јединица војске последњег главнокомандујућег Руске армије

-
- 1 Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, (Београд: Чигоја штампа, 2006).
  - 2 Мирослав Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС (1919-1924)*, (Београд: Стубови културе, 1996), 186. О руској емиграцији у Краљевини СХС/Југославији: *Руска емиграција у српској култури XX века. Зборник радова. Т. 1-2*, (Београд: Филолошки факултет, Катедра за славистику и Центар за научни рад, 1994); Мирослав Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС (1919-1924)*, (Београд: Стубови културе, 1996); Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, (Београд: Чигоја, 2006); Виктор И. Косик, Владимир А. Тесемников, *Русский Белград*, (Москва: Издательство МГУ, 2008); Алексеј Арсењев, *Самовари у равници. Руска емиграција у Војводини*, (Нови Сад: Змај; Футог: Уметничка радионица Завештање, 2011).

у Грађанском рату, генерала Петра Николајевича Врангела.³ Узимајући у обзир низ околности: бројност, стање пристиглих (здравствено, психолошко, материјално), ситуацију у земљи, југословенска држава је организовала прихват, транспорт, смештај за избеглице, али и обезбеђивала им лекарску и финансијску помоћ, као и запослење. Избеглице пристигле у првим трима таласима углавном су распоређене у источном делу Краљевине, док су у наредној евакуацији смештене по Хрватској, Далмацији, Босни, Бачкој у циљу растерећења области које су претходно примиле највећи број изгнанника.⁴

Прихват придошлица

Долазак придошлица у земљу је био примљен и доживљен веома разнолико, и зависио је од низа околности: историјских веза, сродности језика, вере, тек завршених ратних дешавања, пропаганде, сентимената друштва. Стога су пријем и перцепција избеглица од стране становништва крајева кроз које су оне путовале и у којима су се смештале, као и јавног мњења, веома варирали.⁵ Извештај упућен децембра 1920.

---

3 Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС*, 98–101, 108–114, 116–120, 124–159, 206, 208–210.

4 *Исто*, 201–207.

5 Мирослав Јовановић, „Слика „другог“: руске избеглице у земљама Балкана (1920–1940)“, *Годишњак за друштвену историју* 1–3/1998, 50. О руској перцепцији: *Исто*, 49–51; Владислав А. Маевский, *Русские в Югославии: Взаимоотношения России и Сербии*. Т. 2, (Њу-Йорк: Ист. кружок, 1966).

године владином опуномоћенику за смештај руских избеглица у Краљевини СХС представио је пријем придошлица у традиционално русофилски оријентисаном источном делу краљевине:⁶ „Пре свега потребно је приметити необично топао, чак одушевљен однос Срба према Русима без разлике. Првим групама руских избеглица које су дошле из Одесе приређивани су тријумфални сусрети током читавог пута којим су ишли, са учешћем највиших представника војних и грађанских власти и мноштвом народа који је радосно поздрављао Русе.“⁷ Сарајевски лист *Народно јединство* је 1920. године пренео слику пријема једне групе изгнаника у Мостару: „Чим се сазнало да прва партија ових избеглица пролази увече 13. ов. м. и да има деце па и болесника, одмах је ова вест одјекнула у племенита и милостива срца Мостара, те је свако који је знао однео браћи на станицу по коју понуду. По раздраганом казивању руског пуковника, било је тих понуда толико да је с њима он успео три партије да снабде.“⁸ Слична искуства с путовања кроз Македонију и Србију је забележила у својим мемоарима и руска емигранткиња Јелисавета Жерардовна Гиљотен: пролазници

---

6 Корени русофилства су били у историјским везама два народа, руској помоћи Србији и њеном друштву, културној и црквеној сарадњи и контактима, али и школовању српских студената у Русији. Мирослав Јовановић, *Срби и Руси, 12–21. век: историја односа*, (Београд: Народна библиотека Србије, 2012).

7 Цит. према: Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану 1920–1940*, (Београд: Чигоја, 2006).

8 Цит. према: Зоран С. Мачкић, *Из Родине у Бањалуку: руска емиграција у Бањалуци*, (Бања Лука: Удружење архивских радника Републике Српске, 2018), 11.

„који баш као да су нас узимали на старање током читавог нашег пута, умиљато се смешећи, тапшући тату по рамену, частећи га цигарама, а мени су се трудили да тутну новац, али ми је тата забранио да га уземем (...) На неким станицама су нас такође дочекивали, чашћавали, делили поклоне. Све је то, међутим, пролазило као у сну. Стигосмо у малу земљу Србију, почетком XX века, скромног животног стандарда (...) И тек што је преживела тежак рат, добродушно и из свег срца примала је набујалу реку 'избеглица', људи који су бежали из своје отаџбине, губили своју домовину, а у очима народа – то је најстрашнија несрећа. Нико није постављао питања ко су, шта су, зашто беже. Они су Руси, а Руси су Словени, а Словени су – увек браћа, а ако су браћа снаћи ће се. А сада: 'Леп си ми, братушка!', осмеси, тапшање по леђима и по рамену у знак пријатељства.“ Поједина сведочења су одсликавала свечани дочек који је био приређен и представницима руске војске.⁹

Становништво је и путем апела позивано да дочека придошлице срдечно, уз подсећање на помоћ коју је руска држава пружала житељима свих делова нове краљевине. У Босни и Херцеговини је упућен један позив следеће садржине: „Готово сваки дан стигне возом на овдашњу жељезничку станицу по која стотина Руса. Нека грађанство похрли на станицу, нека окријепе избјеглице закуском, а ко може и најнужнијом одјећом. Не пита се ту колико ћемо дати, већ једино да

---

9 Јовановић, „Слика „другог“: руске избеглице у земљама Балкана (1920-1940)“, 49.

смо приправни дати и да оно што дајемо, дајемо из свег срца, као брат брату, као људи који знају шта је невоља и шта значи напуштати пред суровом силом домовину своју.¹⁰ Ипак, у појединим случајевима овакви позиви нису били неопходни: „Дочекали су нас, сећам се, људи на станици. – Руси дошли! Мајке српске, у народним ношњама, све извезено, широких рукава... Узели су нас децу, повели у своје куће, нахранили... Две године нисам видео кревет. Кревети постављени чистим белим чаршавима! Окупали су нас. Дивота! дочекали су нас као рођене. Одрасли су, исто тако, били срдечно прихваћени. А сутрадан – сви у општину! Тамо се вршила расподела по кућама. Кога – куда. – Ко може мајку, оца са троје деце? – Ја могу да примим. – Ја могу само брачни пар. – Узимај! Сваког по кућама, све су нас расподелили. Коначно, стигли смо на сигурно. Ту започе наш нови живот,¹¹ присећао се доласка у Неготин инжењер Георгиј Владимирович Јарошевич.

Међутим, слика пријема придошлица у новој средини није била идилична. О томе сведочи поверљив извештај који је саставио 1921. године Сергеј Николајевич Палеолог, владин опуномоћеник за смештај руских избеглица у Краљевини СХС, и сам представник руске дијаспоре. Однос представника државних органа, свештенства, интелектуалаца, официрског кадра – оних група, које су биле свесне значаја руске помоћи Србији

---

10 Цит. према: Мачкић, *Из Родине у Бањалуку*, 13.

11 Цит. према: Алексеј Арсењев, *Самовари у равници. Руска емиграција у Војводини*, (Нови Сад: Змај; Футог: Уметничка радионица Завештање, 2011).

у прошлости, нарочито недавној, улоге коју би могла да има и у будућности, и сматрале својим дугом да на сличан начин узврате када се ради о руским избеглицама, окарактерисан је као позитиван („без било каквог прекора“). Понашање сељаштва, с којима је притом било остварено веома мало контаката, описано је као добродушно, иако су из искрене недоумице постављали питање: „Зашто смо допутовали из Русије“? За разлику од њих, према тврдњама Палеолога, становници градова и трговци су показали равнодушност према Русима, „гледајући у нама елемент погодан за експлоатацију („дери нам кожу са леђа“, посебно за себе) и увек настоје да заподену разговор на тему о томе како Срби издвајају три милиона за Русе.“ Чак је тврдио да су осећања симпатије била веома ретка.¹² Потврду Палеологових тврдњи налазимо у тексту генералног конзула Србије у Одеси од 1917. године Марка П. Цемовића,¹³ објављеном 1926. године у листу *Време*. Истакавши срдачност пријема избеглица од стране српског сељаштва (попут „сиромашног брата“ који прима „у свој сељачки дом брата богаташа који је допао љуте несреће“), тврдио је притом да је однос према придошлицама другачији по градовима, нарочито већим. Узрок је налазио у међусобном неразумевању: српска интелигенција је имала презрив став према руској интелигенцији, услед тога

---

12 Цит. према: Јовановић, *Руска емиграција на Балкану 1920–1940*, 260–261.

13 *Москва – Србија, Белград – Русија: сборник докумената и материјала. Том 4, Русско-српске одношенија. 1917–1945 гг.*, (Београд: Архив Србије; Москва: Главное архивное управление города Москвы, 2017), 943.

што „је упропастила Русију.“ Изражавајући сагласност с том тврдњом, Цемовић је, пак, подсетио да она није била једини кривац за слом Русије, као и да српско друштво није имало права да је због тога прекорева.¹⁴

На однос српских колега жалили су се и руски студенти у писму које је стигло на адресу редакције *Времена* априла 1922. Изражавали су жаљење због начина на који су их српске колеге примиле (не „пријатељски и братски“): „Хладно им је око срца, кад улазе на универзитет. Осећају се отуђени. И они се питају зашто? Зашто све то, кад су они баш деца руске интелигенције, која је свима српским студентима тако блиска и разумљива.“¹⁵ И у другим градовима у земљи су биле забележене непријатне сцене. Један руски емигрантски лист пренео је информацију да је у Херцег Новом однос Срба, а нарочито управе добар, а „Хрвата готово непријатељски“.¹⁶ Поједина сведочења говорила су о суздржаном и хладном односу и становника Хрватске.¹⁷ На однос, пак, извесних престоничких кругова према избеглицама у појединим случајевима реаговала је јавност. Фебруара 1922. године критика је била упућена житељима Београда који се нису у одговарајућем броју одазвали позиву да присуствују руској добротворној забави: „Требало је овим бедницима, који немају своје куће, показати више пажње, баш зато што код нас уживају гостопримство (...) Они који су је (Русију – М. Ж.) оставили стра-

---

14 *Време*, 17. 4. 1926, 5.

15 *Време*, 8. 4. 1922, 3.

16 Цит. према: Јовановић, „Слика „другог“: руске избеглице у земљама Балкана (1920-1940)“, 50.

17 Мачкић, *Из Родине у Бањалуку*, 14.

дају без средстава по нездравим и очајним београдским становима, као да је славенско срце нашег друштва заспало. Београдско друштво изневерило је прексиноћ своје бедне госте,¹⁸ закључио је аутор.

*Перцепција избеглица у југословенској јавности
током 1920-их година*

Дневни листови у земљи су почели да извештавају о руским избеглицама још док су биле у току припреме за евакуацију из Русије или у тренутку када је она већ отпочела. Ипак, јавност су ближе упознавали с придошлицама по настањењу у југословенској краљевини. Новинари, аутори чланака, представници одређених политичких групација и интелектуалци су то чинили са разних позиција – наклоности, топлине, разумевања за њихов положај, али и критике и осуде. У том смислу карактеристичан је став аутора чланка објављеног у новосадској *Застави* маја 1920. године, потписан „др М. С.“. Сматрајући да је несумњиво велики део руске интелигенције морао имати оправданих разлога „када се латио скитачког штапа и пошао у свет, да тражи себи уточишта, да спасе главу“, истакао је да управо српско друштво разуме „те беднике“, будући да је и оно до скоро живело од милости и гостољубља оних који нису морали да напусте своју отаџбину, што га је и нагнало да искрено помогне „сваком брату Русу, који закуца на наша врата.“¹⁹

---

18 *Време*, 25. 2. 1922, 3.

19 *Застава*, 12. 5. 1920, 2.

Термини којима је цитирани аутор окарактерисао припаднике руске дијаспоре били су преовлађујући у већем делу јавности: „измучени“,²⁰ „несрећни“,²¹ „наша несрећна браћа“,²² „јадни и страдалачки“,²³ „пострадала браћа наша“.²⁴ Креирању таквих представа допринели су и листови који су преносили слике из локалне средине: Русе „срећемо по улицама наших вароши, у зеленим шињелима често исцепаним и са качкетима бившег царства“, на њих „наилазимо и по селима и по најудаљенијим кутовима наше провинције“.²⁵ Извештач *Времена* који је посетио Шабац крајем 1921. године забележио је: „Сви живе бедно. Њихове материјалне невоље највише долазе отуда што нема довољно рада за њих. Једно време, кад су били дозвољени кредити за оправку шабачке цркве, многи су били запослени. Бивши адвокати, професори, чиновници вукли су цигле уз скеле, они су сами малтерисали и зидали хришћански дом. Али кад су кредити пресушени, настала је беда (...) Треба помоћи гладним Русима, онима без рада и хлеба. Отварати трпезарије. То је алфа сваке хуманости. То пре свега, јер сиротих има доста.“²⁶ Сличне сцене из живота одређених група београдских Руса, оличене кроз услове у такозваном „Дому чудеса“, смештају код трамвајског депоа у Улици

---

20 *Правда*, 10. 4. 1933, 3.

21 *Време*, 17. 11. 1922, 2.

22 *Време*, 27. 12. 1923, 4.

23 *Време*, 28. 12. 1924, 5.

24 *Лесковачки гласник*, 19. 9. 1936, 2.

25 *Време*, 24. 12. 1921, 1.

26 *Време*, 24. 12. 1921, 1.

краља Александра, који је укинут јула 1923. године,²⁷ читаоцима су преносили новинари: „Неколико стотина људи из свих крајева велике руске земље, оставши без игде ичега, сакупили су се овде и већ готово две године вегетирају из дана у дан. Има их који су дошли доцније. Преко лета их буде по хиљаду и више (...) Треба видети њихов живот. Кад се отворе врата од шупе улази се у неколико одељења, преграђених даскама. У сваком одељењу живи по неколико десетина људи. Креветчићи су поређени један до другог, у неколико редова (...) Кад се отворе врата и уђе неко непознат са управником дома, они сви устају и личе по нечему на сужње. Лица испијена, необријани, са оним парчетима униформе која их опомиње на пропало царство, они гледају у посетиоце и чекају. Причали би много, кад би их неко питао и хтео да слуша.“²⁸

Супротност таквој представи живота Руса у Београду, и уједно карактеристични пример другог угла из којег је гледано на избеглице, дао је аутор једног новинског чланка у *Правди*. Осврнувши се на концерт који је у Београду јануара 1922. приредило руско књижевно-уметничко друштво, критиковао је припаднике ове групације због употребе средстава из државног буџета: „Руси још увек пуне сале и троше, без претеривања речено, немилице.“²⁹ Оштру критику ове групације дао је и загребачки *Јутарњи лист* 1925. године, реагујући на откриће афере о лажном издавању једног

---

27 *Време*, 29. 7. 1923, 5.

28 *Време*, 21. 2. 1922, 3.

29 *Правда*, 5. 1. 1922, 2.

руског асистента Медицинског факултета за доктора: „Врхње руског друштва, руска емиграција, данас је с ријетким изузецима талог у распадању, у коме клију бактерије свих друштвених порока: прељуб са бодежом и револвером, цигански живот, и похлепа за лаким стицањем, хохштаплерија и јефремовштина у свим појавама и облицима.“³⁰ Незадовољство доласком избеглица изражавали су и комунисти у складу са својим идеолошким позицијама. У чланку под називом „Немили гости“, објављеном 1920. године у бањалучком листу *Народни глас* Социјалистичке радничке партије Југославије придошлице су назване „највећим противницима и крвопијама руског радног народа и сељака“, а био је и истакнут захтев држави да се „ријешитих гостију, јер и без њих издржавамо и сувише много бадавација.“³¹

На рад руских уметника у земљи, већ октобра 1921. године (у току трајања петог таласа досељавања избеглица), критички се осврнуо и композитор Милоје Милојевић у свом тексту у *Политици*. Тврдећи да у домаћој опери не постоји певачко савршенство (које је према његовом мишљењу чинио савршен певач, који је требало да савлада и најважнији проблем певачке уметности – језик, односно изговор) Милојевић је за такво стање оптужио Русе који до тог тренутка нису научили српско-хрватски језик,³² а посредно и руковод-

---

30 *Nova Evropa*, 21. 8. 1925, 165.

31 Цит. према: Мачкић, *Из Родине у Бањалуку*, 16–17.

32 Иако је истакао да „међу којима има одличних уметника, који су били част највећих позоришта у свету и који су и данас способни

ство театра које их је ангажовало. Одајући признање њиховој „благозвучности, топлоти и душевности“, изнео је чак став да би било боље да нису изгубили своју отаџбину, будући да би у опери до сада било „наших“ људи. „И када кажем: благодарећи револуцији у Русији ми немамо опере у Београду; ја не кажем: Русија нам је послала уметнике који то нису. Напротив: међу Русима који су овде – а то сам често пута рекао – има правих уметника, толико израђених да је управа наше опере, збуњена, можда, пред њима, или обрадована са изгледа на ефемерни аплауз, заборавила своју прву дужност, да, ради тренутног опстанка опере, ангажује Русе, којима је, уз то, требало и помоћи, као избеглицама али да у истом часу са ангажовањем Руса пошље сву нашу почетну певачку омладину у школе, ради стручног образовања. То није учињено. За то је крива управа опере а, индиректно, баш ти добри Руси, управо стога што су тако добри.“³³ Притом критика певачке несавршености је била упућена након извођења свега неколико премијера, обнова, и уопште дела на репертоару, док је само питање које је тада поставио Милојевић: „Шта су учинили код нас, за нашу културу?“, како је исправно истакла музиколог Надежда Мосусова, било учињено сувише рано: „Требало је да се устали редитељски посао, да

да ту исту част учине позориштима у великим центрима од прекаљеног укуса и културних традиција.“ *Политика*, 22. 10. 1921, 1.

33 Цит. према: Надежда Мосусова, „Српска музичка сцена (125 година Народног позоришта)“, *Српска музичка сцена. Зборник радова са научног скупа одржаног од 15. до 18. децембра 1993. године поводом 125. годишњице Народног позоришта*, (Београд: Музиколошки институт Српске академије наука и уметности, 1995), 12.

не говоримо о сценографији и костимографији.³⁴ Такође ће унапредити и позоришни живот и допринети развоју опере и успостављању балета.³⁵

Само дванаест година касније, 1933. године, академик Александар Белић ће јасно истаћи допринос припадника руске дијаспоре, који је већ до тада постао очигледан: „Показало се да она (руска култура – М. Ж.) има много штошта да пружа и старој култури света, да има много штошта да покаже и у уметности, и у науци и Европи и Америци, да о другим континентима и не говорим (...) А овоме делу наше земље, старој Краљевини Србији, полуразрушеној, измрцвареној, лишеној многих стотина хиљада становништва – руски су изгнаници пружили и стварну културну помоћ. Проћи ће још много времена и осећаће се још увек удео руских интелегената и руских грађана у изградњи наше нове културе и нашег послератног живота.“³⁶

Критике деловања руских избеглица, али пре свега државне политике према њима су се могле јавно чути и из скупштинске сале 1921. године. То питање су у јавност износили комунистички и словеначки посланици. Упућујући са скупштинске говорнице оштру критику економске политике владе, представници КПЈ су се дотицали и радне етике и деловања изгнанника у земљи. Коментаришући вест да је Министарство финансија предложило Министарском савету да одобри нове кредите за помоћ руским

---

34 Цит. према: *Исто*, 13.

35 *Исто*, 11.

36 *Правда*, 10. 4. 1933, 3.

избеглицама, с обзиром на то да је последњи у висини од 15 милиона динара био утрoшен, посланик КПЈ Павле Павловић је 1921. године критиковао издавања милиона динара кредита за помагање „беспослених Руса“ у тренутку када су југословенски радници вршили самоубиства, услед немогућности да се прехране.³⁷ И посланик др Сима Марковић је изразио став партије према том питању: „И кад се већ нашло довољно пара, господо, кад се нашло неколико стотина милиона да се да беговима и кад се просипају милиони на издавање помоћи којекаквим белосветским протувама, руским избеглицама, у томе моменту нема пара да се да занатлијама, нема пара да се отвори један јевтин кредит земљорадницима, нема пара да се помогну беспослени радници, нема пара за инвалиде и ратну сирочад, а просипају се милиони у мутну Марицу и помажу се којекакве белосветске скитнице, које су избегле из Русије зато што неће да раде. (Жагор у Скупштини. Чује се: То није баш тако).“³⁸ Одговарајући на Марковићеве критике, мини-

---

37 *Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Књ. 1: (од I претходног до XXXVII редовног састанка), XIII редовни састанак Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца држан 8. априла 1921. године у Београду, (Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1921), 28.*

38 *Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Књ. 1: (од I претходног до XXXVII редовног састанка), XVII редовни састанак Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца држан 18. априла 1921. године у Београду, (Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1921), 10.*

стар финансија Коста Кумануди је дао објашњење државне економске политике, истичући да се у случају помоћи руским избеглицама радило искључиво о „позајмици“ која ће бити враћена када Русија „поста-не опет државом у европском смислу речи.“³⁹ Тврдње лидера КПЈ, с једне стране, биле су тачне, услед уверности изгнаника у краткоћу боравка у избеглиштву, а с друге стране, супротстављали су им се како бројни извори, сведочења појединаца, тако и извештаји из дневних листова у којима је констатована борба руских избеглица за преживљавање кроз преузимање најразличитијих слабо плаћених послова.⁴⁰ Репрезентативан је у том смислу закључак новинара *Времена*: „Руси нису само седели и продавали брилијанте царског времена, на нашим Теразијама, него су риљали под нашом земљом. Тамо где ми нисмо могли пронаћи креду, код Ниша, они су је пронашли и почели експлоатисати, тако да ће увоз постати непотребан.“⁴¹

Исте, 1921. године, Кумануди је одговарао на критике и словеначког народног посланика Антона Бранднера, који је прекоревао Министарски савет што пружа помоћ само руским, али не и приморским, корушким избеглицама. Одбацујући ту тезу као нетачну, министар финансија је истакао да влада не прави никакве разлике између „ових наших избеглица, и туђих

---

39 Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*, 59.

40 *Време*, 16. 10. 1922, 3; *Време*, 11. 9. 1924, 6; Мачкић, *Из Родине у Бањалуку*, 28.

41 *Време*, 11. 9. 1924, 6.

па смо увек вољни да им изађемо у сусрет.“⁴² Ипак, оваква реакција представника власти је изазвала револт код Бранднера који је у свом наредном говору критиковао Куманудија, који је, према његовим речима, „с великом љубављу“ говорио о руским избеглицама, док је одговор министра на његову интерпелацију у вези са словеначким избеглицама из Приморја и Корушке окарактерисао као потпуно хладан. Признајући неопходност пружања подршке изгнаницима из бивше царевине, оптужујући притом Куманудија да су његове симпатије „више на страни Русије, и иначе не на страни садашње Русије, већ на страни царске Русије“, ⁴³ посланик је затражио исти третман и за словеначке избеглице.

Још један посланик из Словеније др Милан Корун се неколико месеци касније, јануара 1922, дискутујући о потреби регулисања односа са Совјетском Русијом, дотакао и питања руских избеглица у земљи: „Ти Руси неће да владају у будућој демократској Русији, јер то су Руси који неће да раде, то су Руси пријатељи прошлог

---

42 *Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Књ. 2: (од XXXVIII до LXVIII редовног састанка), XLIV редовни састанак Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, (Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1921), 2-3.*

43 *Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Књ. 2: (од XXXVIII до LXVIII редовног састанка), XLVI редовни састанак Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, (Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1921), 11-12.*

режима, то су реакционарни елементи, које ми не смемо да помажемо. Нека се врате кући (...) Господо, данас је репрезентант рускога народа совјетска влада, а никако ваше избеглице.⁴⁴ Својеврсни одговор на све цитиране критике, али и детаљно, пак, разјашњење државне политике према руским избеглицама и руском питању уопште дао је Никола Пашић као председник Министарског савета на редовном скупштинском заседању јануара 1922. године. Полазећи од заслуга, улоге и помоћи коју је Русија пружила Србији за време Првог светског рата, однос према избеглицама формулисао је на следећи начин: „То им (Русији – М. Ж.) ми не можемо никада заборавити. Ми смо примили сада руске емигранте и ми их примамо без разлике којој они партији припадају, ми се у то не мешамо. Ми само желимо да они дођу код нас, да их примимо као браћу своју и да уживају слободу, али да се не мешају у наше политичке ствари.“⁴⁵

У одбрану избеглица стао је и Љуба Јовановић, председник Народне скупштине, који је од 1920. до 1927. године био на челу Државне комисије за пријем и смештај руских избеглица (Државне комисије за руске избеглице), најзначајније избегличке установе у међуратном периоду,⁴⁶ кроз свој текст објављен у часопису *Нови живот* 1921. године. Понашање избегли-

---

44 Цит. према: Драган Петровић, „Југословенска политичка јавност и СССР 1922–1941.“ (докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 2014), 160.

45 Цит. према: Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*, 60.

46 *Исто*, 84.

ца и њихов однос према проналажењу трајнијег или било каквог запослења у земљи по доласку у Краљевину (почетку избегличког живота) оправдано је повезао с њиховим надањима и очекивањима скорашњег повратка у Русију: „Како се увек емиграције надају да је час њихова повратка у отаџбину близак, оне су узнемирене, не прихватају се озбиљно посла у новој земљи, не сређују се и не мире се довољно с новим својим приликама и с приликама средине у коју су запали. И што су год изгледи на остварење њихових нада јачи, њихова је несталност и узнемиреност већа и сређеност мања. Зато је и од наших Руса само мали број озбиљније прионуо да створи себи какву поузданију могућност за колико толико нормално живљење, а још је мање оних који су се прихватили да заснују неку нову, ма колико привремену егзистенцију. Велика већина још живи просто од дана до дана. И то је сасвим појмљиво. Сва им је мисао управљена на што скорији повратак у Русију, наравно у онакву Русију какву свак сам жели и замишља.“⁴⁷ О тачности његових речи сведочи и фраза која је била популарна у међуратном периоду и која је одсликавала уверење о краткоћи боравка у туђини – то је било „седење на коферима“.⁴⁸ С друге стране, Јовановић је у свом тексту подсетио јавност да је већ до 1921. године немали проценат пред-

---

47 Цит. према: Мирослав Јовановић, *Срби о Русији и Русима: од Елизавете Петровне до Владимира Путина (1750–2010): антологија*, (Београд: Православни богословски факултет Универзитета; Институт за теолошка истраживања; Институт за новију историју Србије, 2011), 493.

48 Јовановић, *Руска емиграција на Балкану*, 448.

ставника руске дијаспоре пронашао запослење у државној служби, катастру, војним установама, приватним предузећима, просветним установама, школама и универзитетима, а извештан број руских лекара – у среским болницама, местима санитетске струке, ортопедским заводима,⁴⁹ што је такође било тачно. Наглашавајући образовање (75% њих је имало средње и више),⁵⁰ знање и искуство избеглица, политичар је подвукао предности њиховог доласка и боравка у земљи којој је био потребан стручни кадар, показујући притом јасно своје русофилство: „Ови људи представљају знатним делом понајсавршеније примерке онога што је руски културни живот израдио у свом историском развоју (...) Плодови његови на разним пољима умне продукције нису били постидни ни пред најбољим што су најнапреднији народи у наше време давали. А ја мислим да нама – барем „балканском“ делу нас – није ни зазор ни непријатност признати да имамо шта примати од ове наше браће. Примали смо и до сада толико много од ње.“⁵¹

Осим што је руско избеглиштво посматрано с позиција разумевања и осуде, у југословенској јавности су овом феномену приступали и с помирљивих позиција, али и становишта решења њиховог статуса у земљи. Тако је 1924. године аутор једног новинског чланка у *Застави*, органу радикалне странке, осврћући се на неспоразуме који су се појавили у односима

---

49 Јовановић, *Срби о Русији и Русима*, 493.

50 Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС*, 282–283.

51 Цит. према: Јовановић, *Срби о Русији и Русима*, 492, 494–495.

између локалног становништва и једног дела избеглица, изразио разумевање за „све последице нервног растројства, које су проузроковане већ самим фактом и условима избеглиштва уопће, и које услед тога види запостављање и увреду и то у преувеличеном виду, чак и тамо, где је готово и нема.“⁵² Аутор је подсетио руске избеглице, које је назвао „нашом браћом“, на умор локалног становништва узрокован честим и многогодишњим ратовањем, посаветовавши их да, будући да су „у огромној мањини (иако увек драги гости!)“, искажу више разумевања и прилагођавања тамошњем менталитету и приликама у земљи, од самог друштва, које и поред најбоље воље, може да учини: „Обе стране су изнурене и са мало добре воље с обе стране, ти се, – ми их сматрамо за пролазне – неспоразуми дају веома лако устранити. Треба да знају и то, да су они, било шта било, наша рођена браћа, те зато не би требали да наше мане (а ко их нема!) гледамо кроз лупу, а наше врлине кроз окренути доглед.“⁵³

У другом духу, с циљем решења њиховог статуса, био је написан, и у новембру 1922. године у уводнику загребачке *Нове Европе* објављен текст двојице аутора под насловом „Наше руске избеглице“, који је потписан „К. и М.“ (утврђено је да је један од њих био уредник часописа Милан Ђурчин). Став аутора био је да је променом односа друштва према њима, креираном доласком Врангелове војске, која је изазвала неповерење према свим Русима у, како су аутори иста-

---

52 *Застава*, 27. 6. 1924, 1.

53 *Исто*.

кли, „ширим слојевима нашег народа“,⁵⁴ приликама у држави, Совјетској Русији и Европи, као и деловањима појединих кругова руске емиграције који нису успели да се прилагоде новим приликама и да консолидују своју егзистенцију, у друштву била створена негативна атмосфера, која је захтевала проналажење решења. Аутори су изнели три предлога: апсорпција/асимилација ове групе у друштво, елиминација или задржавање у организму као „corpus alienum“. Прву и последњу варијанту су, међутим, одмах одбацили, не видевши могућност за њихово остварење, али и не желећи задржавање негативних осећања према Русијама. „Ми хоћемо, по сваку цену, да се с њима, кад за то дође време, разиђемо и опростимо као браћа и пријатељи, јер знамо и осећамо да нас и наше потомство чекају велики заједнички послови и доживљаји. Дакле, не преостаје друго него да помишљамо, као на једини задовољавајући и могући излаз из ситуације, на растајање, пријатељско и добронамерно растајање с обе стране.“⁵⁵ Под „растајањем“ нису подразумевали ускраћивање гостопримства, већ прихватање и мирене с реалношћу у СССР-у путем чињења компромиса, па и жртвовања делова личности, традиција и илузија, односно повратка у отаџбину. У том смислу аутори су изразили жељу да помогну „нашим руским пријатељима“ у одбрани „њиховог права да се врате у Русију, не понижени, као поклоници у Каносу, него у уверењу да су и они хтели само добро Русији и да су

---

54 *Nova Evropa*, 11. 11. 1922, 234-235.

55 *Isto*, 236.

њени прави и добри синови“.⁵⁶ Остављајући, пак, као могућност одбијање самих избеглица да се врате у отаџбину, јавно су им упутили позив да се изјасне о начинима на који су планирали да се прилагоде условима живота у југословенској држави, допринесу „уређењу и благостању“.⁵⁷

Својеврстан одговор аутори су примили од руског емигранта, професора Александра Васиљевича Макљецова који је у тексту објављеном у истом броју тог часописа истакао да повратку руских емиграната у отаџбину „стоје на путу неодољиве сметње“.⁵⁸ Наиме, декретом Савета народних комесара (владае совјетске Русије) од 28. октобра 1921. који је потписао Владимир Иљич Лењин, држављанства су била лишена сва лица која су напустила Русију након 7. новембра 1917. без дозволе совјетске владе, чиме су избеглице и формално изгубиле могућност да се врате у домовину.⁵⁹

Три године касније у *Новој Европи* дат је један осврт на цитирани уводник, који је потписан иницијалом „Ђ.“, што наводи на закључак да се радило о уреднику Милану Ђурчину. Не мењајући став изнет три године раније – да је најцелисходније решење проблема руских избеглица у Југославији њихов повратак у отаџбину, што доказује да је он и био један од аутора текста објављеног 1922. године, Ђурчин је, пак, призн-

---

56 *Isto*, 236-237.

57 *Isto*, 238.

58 *Nova Evropa*, 11. 11. 1922, 240.

59 Алексеј Тимофејев, *Нестајање руске емиграције у Југославији: 1941-1954.*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2022).

нао да је остварење те идеје у датом тренутку било тешко изводљиво. Неодлучност чак и најугледнијих руских писаца да се врате у отаџбину га је нагнала да измени свој став, тврдећи да не би требало тражити од избеглица „прескупе или немогућне жртве“. Стога се залагао за уређење узајамних односа и живота на обострану корист.⁶⁰ Истовремено Ђурчин је тим чланком стао у одбрану руске емиграције након што је откривено да се асистент Медицинског факултета Свеучилишта у Загребу Виктор Јефремов, који је студирао у Русији медицину и у рату се оспособио за лекарски позив, немајући диплому, у земљи лажно издавао за лекара, услед чега је био осуђен на две године тешке тамнице, губитак части и права да се у будућности бави тим послом.⁶¹ Тај случај је изазвао посебну пажњу јавности у земљи, која је потом настојала да генерализује овај пример и оптужи целу руску емиграцију „с малим изузецима“ за неморал: „Може се мирне душе рећи, кад се све узме у обзир, да се наши руски емигранти, у огромној већини, држе одлично, и да немамо никаква разлога да се на њих тужимо. Напротив, гдегод их има у мало већем броју, они уносе једну ноту питомости и веће културе, тако да управо жалимо што се у односима према нашем елементу држе редовно резервисано и без пуног поверења.“⁶² Критикујући, пак, активности руске војне организације и генерала Врангела и залажући се за њихову кон-

---

60 *Nova Evropa*, 21. 8. 1925, 162.

61 Јовановић, „Слика „другог“: руске избеглице у земљама Балкана (1920-1940)“, 52; *Nova Evropa*, 21. 8. 1925, 165.

62 *Nova Evropa*, 21. 8. 1925, 163.

тролу, Ђурчин је подржао идеју пружања помоћи „нашим“ руским избеглицама, свакоме појединачно, у настојању да према приликама и способностима створе могућности за рад и егзистенцију „док не дође време да се врате у Русију.“⁶³

Незадовољство деловањем генерала Врангела које је Ђурчин јасно исказао, делили су и други појединци. Критике су се чуле и из скупштинске сале.⁶⁴ Тако је земљораднички посланик Милош Московљевић назвао генерала Врангела „царистичким и белогардејским пробисветом“.⁶⁵ Загребачки *Дом*, орган ХСС-а, 1926. године је критиковао однос државе према поменутом генералу и „његовом друштву“ којем је годишње плаћано 74.000.000 динара, а за осигурање руских генерала, војника и инвалида 6.000.000. За поменуте суме новца, истакнуто је, могли су да се реше проблеми читавог приморја, од Истре до јужне Далмације.⁶⁶ При том ни однос самих државних органа према Врангелу није био једнозначан. Одобрење за улазак у земљу како генерала, тако и његовог генералштаба, било је дато 1922. године под условом да својим активностима не привлаче пажњу становника, али и уз забрану настањења у Београду, услед чега је штаб био смештен у Сремске Карловце. Званични Београд јесте био наклоњен генералу и показао толерантност по питању очувања његове војне организације, али Врангелови

---

63 *Исто*, 164.

64 Петровић, „Југословенска политичка јавност и СССР 1922–1941“, 208.

65 *Исто*, 217.

66 *Време*, 22. 7. 1926, 1.

ставови уз невољност или неспособност на компромисе нису придобили симпатије утицајних политичких кругова у престоници. Уосталом, и сама влада Краљевине је била суочена с притисцима западноевропских држава које су тражиле да се војне активности Врангела и његовог штаба ограниче, што је и она сама априла 1922. године наредила. Ипак, упркос забрани Врангел се из Карловаца преселио у Београд, правдајући тај чин „недостатком одговарајућег смештаја“ у војвођанском градићу. Убрзо је, међутим, услед „провокативног“ присуства и активности у престоници, по протесту Министарства иностраних дела, генерал био присиљен да се врати у Сремске Карловце.⁶⁷

*Перцепција представника руске дијаспоре
у јавности током 1930-их година*

Критике деловања представника руске дијаспоре могле су се читати на страницама југословенских часописа и током 1930-их година. Тако је у *Југословенској политици* 1932. године изашло неколико чланака у којима се аутор критички односио према избеглицама: „Руси су побеснили“, „Руси уживају – наши гладују“.⁶⁸ Изразито оштар тон је имао текст левичара, судије Веселина М. Вукићевића, једног од старијих сарадника *Нове Европе* под насловом „Руку Руси-

---

67 Јован Качаки, „План генерала Врангела о спасавању језгра Армије Југа Русије (беле) у Краљевини СХС“, *Војноисторијски гласник* 1–2/2004, 68, 70.

68 *Југословенска политика*, бр. 13, 2. 6. 1932, 2; *Југословенска политика*, бр. 9, 4. 6. 1932, 2.

ји“, објављен 1936. године у том часопису.⁶⁹ Залажући се за успостављање дипломатских односа са СССР-ом, аутор је припаднике руске емиграције, које је назвао „преосталим штоватељима покојног царизма“, „делом остатка трулежи вишег руског друштва који је деморалисао царску Русију“, који су у држави пронашли како посао, тако и „ухљебљење“, означио као кривце за непризнавање режима у Москви:⁷⁰ „својим непрекидним и дугогодишњим старачким преклапањем о данашњој Русији створили су код нас, Југословена, једну психозу која се може назвати политичком фантастиком.“⁷¹ Оштро им је поручио: „Нека једном умукну и престану са нарицањем!“⁷²

Одговарајући на критике пристигле из редова руске емиграције – како сарадника часописа, тако и читалаца, поводом објаве тог чланка и неограђивања уредништва од ауторових погледа, редакција је позивајући се на објаву целог броја, уводника и чланака посвећених теми руске емиграције током претходних година, изразила став да „нико није толико и тако срдечно писао, па и на делу показао своје симпатије за руске емигранте, као *Нова Европа*.“ Те симпатије, које се, према њиховим тврдњама, нису с временом смањиле, нису противречиле њиховој жељи да пруже „– и

---

69 *Nova Evropa*, 26. 11. 1936, 345–346.

70 Дипломатски односи између СССР-а и Југославије ће бити успостављени тек 1940. године. Миладин Милошевић, „Успостављање дипломатских односа између Краљевине Југославије и СССР-а 1940. године“, *Историјски записи* 3-4/2002, 99–124.

71 *Nova Evropa*, 26. 9. 1936, 287.

72 *Isto*.

то што пре, и од стране наше државе као такве, – руку Русији.⁷³ Отворено исказујући жељу за успостављањем односа са СССР-ом, редакција је јасно изразила своје погледе на руску емиграцију као на део Русије: „За нас, не постоје две Русије, или неколико Русија; не постоје: Русија Стаљина, Русија Троцкога, Русија Буњина и Мерешковског, као посебне Русије (...) Руске емигранте – и кад их разумемо да се, из било којих разлога, не могу вратити кућама, бар не још сада, – сматрамо исто тако њеним интегралним делом као и оне Русе – комунисте и некомунисте, војнике и раднике и сељаке и чиновнике, – који су остали у Русији, или се у Русију вратили, или се налазе заточени у Сибиру и по совјетским концентрацијоним логорима.“⁷⁴

Другачији став по питању руских избеглица изразио је академик и професор универзитета, русофил Александар Белић на отварању Руског дома цара Николаја II у Београду априла 1933. године. Он је у свом говору подвукао њихову истрајност, менталну снагу и жељу за наставком борбе и радом: „Мало је примера у историји човечанства да су људи овако сурово избачени из домова својих и са имања својих предака, са оволико духовне снаге и прибраности поднели своју судбину. Ово све показује да је у овог покољења руског народа било довољно и снаге и воље да се одупре нечувеном насиљу, да оно није дошло тако изненада и тако иза Русије, затекавши културну и народну снагу руску неорганизовану за крепки от-

---

73 *Nova Evropa*, 26. 11. 1936, 346.

74 *Isto*.

пор и растурену и ослабљену дуготрајним ратом. И они су сви, и стари и млади, отпочели нов живот у нашој земљи. Загрнули су рукаве и они чије су руке имале права на одмор, и они на чијим су се рукама још и сувише јасно видели трагови страшног рата. И високи племићи, и интеллигенти свих врста, генерали и војници, и женско и мушко, и здрави и болесни – све је то прегло да у зноју свога лица одржи свој живот до новог васкрснућа Русије.“⁷⁵

У контексту перцепције руске емиграције у земљи потребно је истаћи и да је током неколико месеци 1936–1937. године на Радио Београду преношена емисија о руском брачном пару названа „Серјожа и Ниночка“,⁷⁶ кроз чије је ликове исмевана руска емиграција: бивши пуковник Серјожа, који се није мирио с чињеницом да је повратак у отаџбину немогућ, представљен је као наиван и простодушан човек, а негативних карактеристика није била лишена ни његова супруга.⁷⁷ Емитовање емисије је наишло на осуду руског емигрантског листа десничарске оријентације *Царски гласник*, али и реакцију неколицине Руса монархиста и Срба,⁷⁸ укључујући и некадашњег потпредседника општине града Београда, који су фебруара 1937. године и лично изразили своје негодовање ди-

---

75 *Политика*, 10. 4. 1933, 7.

76 *Царский вестник*, 21. 2. 1937, 3.

77 Ирина Антанасијевић, „Серјожа и Ниночка у Краљевини Југославији“, *Култура* 165/2019, 96.

78 Милана Живановић, *И крст и нетокрака. Руски гробни комплекси у Југославији*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2020).

ректору Радио Београда, генералу Калафатовићу. Он је, према наводима новинара поменутог емигрантског листа, изјавио да емисија има шаљив карактер, као и да се она односи само на „бивше Русе који су узели југословенско држављанство“, обећавши притом да ће емисија бити прекинута. Неколико дана касније, према наводима тог листа, у термину у којем је преношена емисија, објављено је да је услед жалби „наших земљака и земљака „Серјоже“ она забрањена.⁷⁹ Ова ситуација је, међутим, на другачији начин била представљена у једном чланку из 1983. године, у којем се аутор позвао на сведочења савременика. Наиме, према његовим наводима, уредник програма Симеоновић, не уважавајући одлуку о забрани, најавио је емисију, на шта је реатовао дежурни члан Управе у техници који је наредио да се она прекине, што је резултирало жучном расправом. По њеном завршетку студио је поново био укључен и, у тренутку док је уредник слушаоцима разјашњавао разлоге због којих неће бити емитована поменута емисија, био је искључен усред реченице, а после нове расправе, програм је настављен без емисије и било каквог објашњења. Услед овакве реакције колега Симеоновић је напустио студио и прекинуо сваку сарадњу с Радио Београдом.⁸⁰

Међутим, потом је у *Времену* започето с објављивањем фељтона, а затим и стрипа о Серјожи.⁸¹

---

79 *Царский вестник*, 21. 2. 1937, 3.

80 Miroslav Mitrović, „Smeh na radiju. Humor i satira u programima Radio-Beograda 1929-1941“, *Teorija i praksa* 32/1983, 116.

81 Антанасијевић, „Серјожа и Ниночка у Краљевини Југославији“, 95.

Творац „Серјоже и Ниночке“ и извођач „Серјоже“ је био Боривоје Бацкић, стални спољни сарадник *Хумористичких новина* (емисије хумористичко-сатиричног карактера на Радио Београду).⁸² Такође, у издању извесног Т. Костића изашла је и књижица *Серјожа: из хумористичких новина београдске радио станице*. Костић је тврдио да је „на општи захтев радио слушалаца, а да би омогућио да се упознају са Серјожиним репортажама и они који нису у могућности да га преко радија чују“, сакупио по одобрењу аутора све његове репортаже објављене у *Хумористичким новинама*.⁸³ Објава ове књижице и стрипа изазвала је негодовање руског емигрантског часописа *Руски глас*. Саму, пак, дискусију о овом случају затворио је професор Александар Љвович Погодин својим чланком у истом листу, у којем је истакао да издавач стрипа није имао никакву скривену намеру, као и да његова публикација неће имати негативних последица по руску емиграцију, имајући у виду да је југословенска влада помагала и настављала да помаже представнике те групације.⁸⁴

Међутим, како је исправно закључио новинар *Времена* 1937. године, многи белогардејци су „примили наш менталитет и постали чланови наших породица“.⁸⁵ Заиста, до средине тридесетих година већина

---

82 Mitrović, „Smeh na radiju. Humor i satira u programima Radio-Beograda 1929-1941“, 112, 116.

83 *Серјожа: из хумористичких новина београдске радио станице*, (Београд: [Т. Костић], 1937).

84 *Русский голос*, 16. 5. 1937, 2.

85 *Време*, 28. 6. 1937, 9.

представника руске емиграције се интегрисала у локалну средину, постајући свесна да очекивања ско-рашњег повратка у отаџбину нису оправдана. Међу њима је предњачило друго покољење, они који су рођени и/или одрасли у Краљевини СХС/Југославији. Такве ставове јасно је изложио у интервјуу листу *Време* октобра 1939. године један руски студент: „Ми, млађа генерација, идемо другим путевима. Ми се прилагођавамо приликама, улазимо у живот блиског нам народа, тежимо да научимо српски језик, да би говорили без грешке. Ми бринемо бригу земље, у којој живимо, јер она нам даје хлеб и од њеног благостања зависи и наша судбина. Служимо војску, радимо после свршетка студија као чиновници. Колико има наших колега, који су сада предузимачи, адвокати, официри, лекари.“⁸⁶ Свој патриотизам ће, уосталом, показати и у моменту када је почео Априлски рат, када су се као југословенски држављани и војни обвезници јавили на дужност, или добровољно ступили у војску, видевши у почетку рата напад на њихову другу отаџбину.⁸⁷ За разлику од њих, те 1939. године, двадесет година након почетка избеглиштва, изван проценат припадника старијег покољења се тешко или никако није одрицао својих ставова: „Само врло мали број нас, генерације која је била на водећим положајима уочи револуције, могао је да се снађе у катастрофалним про-

---

86 *Време*, 29. 10. 1939, 12.

87 Наталја А. Ђина, „История русского Сопротивления... еще не написана' К истории Союза советских патриотов в Югославии в годы Второй мировой войны“, *Ежегодник Дома русского зарубежья имени Александра Солженицына* 1/2014–2015, 183.

менама, које су настале. Огромна већина живи и данас, као у... сну. Она се нада, да ће једног дана, – као у бајци, – спустити завесу те страшне драме и вратити се старо добро време. Не треба њих осуђивати, нити им пребацивати. Може ли човек који је преко пола века живео у приликама старе Русије, да се одрекне бар те фантазије, да се то доба неће вратити? Та мисао, – то је једино, што још даје воље за живот.⁸⁸

Од почетка тридесетих година приметан је био пад интересовања југословенске штампе за припаднике ове друштвене групације. Извештавање дневних листова о Русима било је свођено на представљање јавности интересантних судбина појединаца, углавном некада утицајних лица из Русије, али и објаву сензационалистичких новости и вести из црне хронике, односно преношење појединости које су привлачиле пажњу њихових читалаца. Карактеристични новински написи из друге половине 1930-их година гласили су: „Кнез Трубецкој свира земунској омладини румбе и кариоке а граф Штирмер као надничар ради у фабрици. Праунука славног Кутузова чува очев портрет у бедној собици⁸⁹: „И тако, мирно и повучено данас живе у Земуну потомци некада славних и моћних властодржаца. Они без роптања подносе тешке ударе судбине. Данас се више не надају повратку у своју отаџбину. Уверени су да ће овде остати до краја живота, који се све више приближује.⁹⁰ „Руски министар продаје новине на улицама

---

88 *Време*, 29. 10. 1939, 12.

89 *Време*, 10. 7. 1938, 8.

90 *Исто*.

Београда⁹¹: „Племенит човек видео је да посао значи част, без обзира какве врсте био... Само по неки пут бившем министру дође тешко на срцу. То је кад се сети свог поносног Кавказа, дигитовки, руских железница и старих навика. Тада се овај симпатични човек завлачи дубље у свој изношени црни капут, и све брже корача улицама, да би у топоту својих рођених ногу заборавио своје рођене бриге.“⁹² Стицао се утисак о прихватању реалности – да су руски емигранти сачињавали део југословенског друштва.

Резиме

Од доласка првих већих група руских избеглица у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца до почетка Априлског рата 1941. године однос југословенске јавности према припадницима ове друштвене скупине веома је варирао. Током двадесетих година новинари, аутори чланака у дневним листовима и часописима, представници одређених политичких групација и интелектуалци на изгнанике из Русије гледали су с разних позиција – наклоности, разумевања за њихов положај, критике и осуде; изражавали су помирљиве ставове, али и предлагали решења за њихов статус у земљи, с тим да су позитивне представе преовладавале. Током тридесетих година слични тонови су били присутни, с тим да је степен интересовања југословенске јавности за емигранте био знатно смањен, будући

---

91 *Време*, 27. 11. 1938, 14.

92 *Исто*.

да је од момента њиховог доласка прошло више од једне деценије. Стицао се утисак да су различити друштвени чиниоци мање или више прихватили чињеницу да су Руси постали део њиховог друштва.

Sources and Literature

Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Knj. 1: (od I prethodnog do XXXVII redovnog sastanka), 13. redovni sastanak Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca držan 8. aprila 1921. godine u Beogradu. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1921. (Cyrillic)

Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Knj. 1: (od I prethodnog do XXXVII redovnog sastanka), 17. redovni sastanak Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca držan 18. aprila 1921. godine u Beogradu. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1921. (Cyrillic)

Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Knj. 2: (od XXXVIII do LXVIII redovnog sastanka), XLIV redovni sastanak Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1921. (Cyrillic)

Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Knj. 2: (od XXXVIII do LXVIII redovnog sastanka), XLVI redovni sastanak Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1921. (Cyrillic)

Antanasijević, Irina. „Serjoža i Ninočka u Kraljevini Jugoslaviji“. *Kultura* 165/2019. (Cyrillic)

Arsenjev, Aleksej. *Samovari u ravnici. Ruska emigracija u Vojvodini.* Novi Sad: Zmaj; Futog: Umetnička radionica Zaveštanje, 2011. (Cyrillic)

Andreev, Leonid N. *V sei groznyj chas.* Petrograd: Kn. izd-vo „Prometei“ N. N. Mikhailova, 1915. (Russian Cyrillic)

Ekhina, Natal'ia A. „Istoriiia russkogo Soprotivleniia... eshche ne napisana' K istorii Soiuza sovetskih patriotov v Iugoslavii v gody Vto-

- roi mirovoi voiny“. *Ezhegodnik Doma russkogo zarubezh'ia imeni Aleksandra Solzhenitsyna* 1/2014–2015. (Russian Cyrillic)
- Jovanović, Miroslav. *Doseljavanje ruskih izbeglica u Kraljevini SHS (1919–1924)*. Beograd: Stubovi kulture, 1996. (Cyrillic)
- Jovanović, Miroslav. *Ruska emigracija na Balkanu (1920–1940)*. Beograd: Čigoja, 2006. (Cyrillic)
- Jovanović, Miroslav. „Slika „drugog“: ruske izbeglice u zemljama Balkana (1920–1940)“. *Godišnjak za društvenu istoriju* 1–3/1998. (Cyrillic)
- Jovanović, Miroslav. *Srbi i Rusi, 12–21. vek: istorija odnosa*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2012. (Cyrillic)
- Jovanović, Miroslav. *Srbi o Rusiji i Rusima: od Elizavete Petrovne do Vladimira Putina (1750–2010): antologija*. Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet Univerziteta; Institut za teološka istraživanja; Institut za noviju istoriju Srbije, 2011. (Cyrillic)
- Kačaki, Jovan. „Plan generala Vrangela o spasavanju jezgra Armije Juga Rusije (bele) u Kraljevini SHS“. *Vojnoistorijski glasnik* 1–2/2004.
- Kosik, Viktor I., Vladimir A. Tesemnikov. *Russkii Belgrad*. Moskva: Izdatel'stvo MGU, 2008. (Russian Cyrillic)
- Mačkić, Zoran S. *Iz Rodine u Banjaluku: ruska emigracija u Banjaluci*. Banja Luka: Udruženje arhivskih radnika Republike Srpske, 2018. (Cyrillic)
- Maevskii, Vladislav A. *Russkie v Jugoslavii: Vzaimootnosheniia Rossii i Serbii. T. 2. N'iu-Iork: Ist. kruzhok*, 1966. (Russian Cyrillic)
- Milošević, Miladin. „Uspostavljanje diplomatskih odnosa između Kraljevine Jugoslavije i SSSR-a 1940. godine“. *Istorijski zapisi* 3–4/2002. (Cyrillic)
- Mitrović, Miroslav. „Smeh na radiju. Humor i satira u programima Radio-Beograda 1929–1941“. *Teorija i praksa* 32/1983.
- Moskva – Serbiia, Belgrad – Rossiia: sbornik dokumentov i materialov. Tom 4, Russko-serbskie otnosheniia. 1917–1945 gg.* Beograd: Arhiv Srbije; Moskva: Glavnoe arkhivnoe upravlenie goroda Moskvyy, 2017. (Russian Cyrillic)
- Mosusova, Nadežda. „Srpska muzička scena (125 godina Narodnog pozorišta)“. *Srpska muzička scena. Zbornik radova sa naučnog skupa održanog od 15. do 18. decembra 1993. godine povodom 125. godišnjice Narodnog pozorišta*. Beograd: Muzikološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti, 1995. (Cyrillic)

- Petrović, Dragan. „Jugoslovenska politička javnost i SSSR 1922-1941.“. Doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, 2014. (Cyrillic)
- Ruska emigracija u srpskoj kulturi XX veka. Zbornik radova. T. 1-2.* Beograd: Filološki fakultet, Katedra za slavistiku i Centar za naučni rad, 1994. (Cyrillic)
- Serjoža: iz humorističkih novina beogradske radio stanice.* Beograd: [T. Kostić], 1937.
- Timofejev, Aleksej. *Nestajanje ruske emigracije u Jugoslaviji: 1941-1954.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022. (Cyrillic)
- Živanović, Milana. *I krst i petokraka. Ruski grobni kompleksi u Jugoslaviji.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2020. (Cyrillic)

Jugoslovenska politika (Cyrillic)

Leskovački glasnik (Cyrillic)

Nova Evropa

Politika (Cyrillic)

Pravda (Cyrillic)

Ruskii golos (Russian Cyrillic)

Tsarskii vestnik (Russian Cyrillic)

Vreme (Cyrillic)

Zastava (Cyrillic)

Summary

Milana Živanović

'OURS OR THEIRS': RUSSIAN REFUGEES IN THE YUGOSLAV PUBLIC, 1920-1941

Abstract: Based on interwar press, stenographic notes from the Assembly of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, as well as literature, the article examines how the Yugoslav public perceived the Russian diaspora from the time of their arrival in the country until the out-

break of the 1941 April War. During the first few years, public opinion was divided on the subject of the Russian refugees, but from the beginning of the 1930s, as the majority of them integrated themselves into the local community, the public began to acknowledge that this group was a part of the Yugoslav society.

Keywords: Russian refugees, emigration, Russia, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes / Kingdom of Yugoslavia, perception

From the moment the first groups of the Russian refugees arrived in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes until the outbreak of the 1941 April War, the Yugoslav perceptions of members of this social group varied. During the 1920s, journalists, authors of articles in newspapers and magazines, representatives of various political groups, and intellectuals all took differing positions on fugitives from Russia. While some expressed sympathy and understanding for their situation, others were critical of them and denounced their behavior. Still others attempted to mediate between the two groups and offered solutions to the refugee problem in the country. Nevertheless, positive tones prevailed. Similar tones were present during the 1930s, but since it had been more than ten years since the emigrants' arrival, the public's interest in them had considerably declined in Yugoslavia. It seemed that different social groups were largely accepting of the Russians' integration into their society.